
Iz vsebine:

- Vitezi iz zavetišča (3)
 - Prispevek k domoznanski bibliografiji
 - Zgodbe mojega kraja
-

Stane Adam

VITEZI IZ ZAVETIŠČA (3)

Razpotegnjeni kompleks gradu Kamen že na prvi pogled kaže različne faze nastanka. Dušan Kos navaja, da se je grad razvijal iz prvotnega, še danes ohranjenega stolpa na zahodnem delu poma. Podlaga za njegovo tezo mu je študija Petra Fistra, *Grad Kamen pri Begunjah na Gorenjskem* (obj. v: *Varstvo spomenikov XVII-XIX/2, Ljubljana 1975, 5ss*) oz. istega avtorja *Grad Kamen pri Begunjah* (79. zvezek zbirke vodnikov *Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Ljubljana 1977*). Fister dokazuje, da je na osnovi raziskav temeljev zgornjega grajskega stolpa njegove začetke mogoče datirati v 12. stoletje. Spodnji stolp, grajski palacij po Fistru datira v 14. stoletje. V knjigi *Vitez in grad*, na str. 147 in v opombi št. 253, D. Kos navaja poleg Fistrovega tudi delo Ivana Stoparja in njegovo stavbno analizo (*Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, Gorenjska, prva knjiga, Ob zgornjem toku Save, 79ss*), v kateri pa slednji postavlja glede redosleda gradnje gradu nasprotno trditev, najstarejši del da je najvzhodnejši stolp (palacij), ki je vsaj iz 12. stoletja, s pripombo, da je zahodni stolp sicer mlajši, a vsekakor (enako kot navaja Fister) tudi iz 12. stoletja. Obe kastelološki študiji sta narejeni korektno, a sta si glede datacije spodnjega stolpa – palacija v očitnem nasprotju. Na osnovi Fistrove študije je D. Kos razvijal svoje videnje razvoja gradu. A prav ima Ivan Stopar, ki trdi, da je najstarejši spodnji stolp (nad potokom) in ga datira v 12. ali celo 11. stoletje. Stoparjevo ekspertizo je mogoče potrditi z zgodovinskimi viri. Seveda je iz vsake nadaljnje razprave potrebno izključiti »jamske začetke« ali jamsko »zavetišče«, kar sem zapisal že v prejšnjih poglavjih te zgodbe.

Za vsaj približno datacijo najstarejšega gradu si je treba najprej podrobno ogledati listino, datirano 1338, avgust 7. Originalna listino je v HHStA na Dunaju. Na tem mestu le opazka o uporabi gradiva. Imeti regist listino ali prepis listine, poznati vsebino listine ali »navajati« listino so hudo različne stvari. Omenjeno listino je po drugem viru povzel že Karlmann Tangl (*Die Grafen von Ortenburg in Kärnten, AÖG 36/1864, 150, 162-163*), originala ali prepisa listine pa ni videl niti M. Kos (*Gradivo za historično topografijo Slovenije, za Kranjsko do leta 1500, I. del, Ljubljana 1975, str. 246*), saj v nasprotnem v listini navedenega gradu Ober Stain ne bi »priknjižil« Kamniku. Žal je to pri geslu »Kamnik« v knjigi *Vitez in grad* zapisal tudi D. Kos, a pri tem ni citiral »grešnika« M. Kosa, temveč že omenjenega Tangla, ki pa ni nikjer napisal, da je Ober Stain Kamnik oz. kamniški Zgornji grad. Lackner, katerega duh preveva celo Kosovo delo (t. j. knjigo *Vitez in grad*), je bil pri citiranju spregledan, čeprav je edini takoj videl, za kaj gre, in je zapisal, da gre za podelitev (mdr. tudi) gradu (in gospostva) Kamen (*Zur Geschichte der Grafen von Ortenburg in Kärnten und Krain, Carinthia I, 184*).

Kakorkoli, v omenjeni listini gre za habsburško fevdno podelitev posestev, fevdov dežel Kranjske in Koroške, grofom Otonu starejšemu Ortenburškemu in njegovim nečakom iz koroške linije,

sinovom Otonovega pokojnega brata Albrehta Ortenburškega. Posestva je prej imela dolenska veja Ortenburžanov (začetnik grof Majnhard I. Ortenburški, Otonov in Albrehtov brat) in so zapadla deželi po leta 1338 umrlem grofu Hermanu Ortenburškemu, zadnjemu iz te veje. Habsburžani so podelili v fevd (*“verlihen ze rechtem lehen”*) vse, kar je njihov pokojni bratranec grof Herman Ortenburški imel (od njih) v fevdu (*“alle die hab die vnser vetter graf Herman seliger von Ortenburch von in ze lehen gehabt”*). Predvsem zaradi drugih bralcev tega spisa naj povem, da so Habsburžani prav tedaj postali kranjski in koroški suvereni, podeljevali pa so fevde dežel, ki so jih imeli. Vse posesti, ki so našteje v listini, so bile takšnega statusa. Med njimi tudi *Ober Stain*, zgornji stolp kasnejšega gradu Kamen, kjer je bila, tako kažejo listine, uprava ortenburškega zemljiškega gospostva. 14. stoletje pozna za grajski kompleks poimenovanje *Ober Stain* za zgornji stolp in posledično *Nider Stain* za spodnji stolp, tisti nad potokom Begunjščico. Da gre vseskozi za dva stolpa, kažejo viri že prej. *Antrum et castrum Lapis* iz 1263. leta (orig. listina z dat. 1263, april 25, v dveh izvodih je v HHStA na Dunaju) pomeni oba stolpa, spodnjega (*Antrum, Lueg*) in zgornjega (*Lapis, Stein*). Kamen je poimenovanje za zgornji stolp gradu Kamen (kjer je bila uprava) v 13. stoletju. Obliko *Stein* najdemo le na začetku 13. stoletja v redkih navedbah v neortenburškem gradivu, sicer se omenja le oblika *Stain*. Enako razdelitev na dva dela je videti tudi iz gradiva za 12. stoletje. Glede na razvoj gradu in na splošno posesti na tem delu Gorenjske je tudi očitno, da je spodnji stolp stal že pred Ortenburžani. To domneva tudi D. Kos, a v nekoliko obrnjenem vrstnem redu. Sicer pa slovensko zgodovinopisje pred letom 1263 »prisega« le še na omembo iz leta 1185 (»blejska« listina z dat. 1185, december 3, orig. perg. v arhivu v Briksnu), čeprav je gradiva vsaj toliko, da se zgornje navedbe lahko primerno dokažejo.

Poglejmo si še nekaj spornih navedb iz knjige *Vitez in grad*. Vse do leta 1403 so bili gradiščani na gradu Kamen »sorodniki iz tesnih sorodstev zgornjegorenjskega nižjega plemstva«. D. Kos citira delo Andreja Pleterskega, *Župa Bled, nastanek, razvoj in prežitki, Ljubljana 1986, 102s*. Prav nobenega dokaza ni, da bi do leta 1403 sedel v zgornjem stolpu kot gradiščan na gradu Kamen nekdo, ki ni bil izvorno, po moški liniji, z gradu. V okoliških dvorih lahko tudi vidimo dvore, ki so jih imeli plemiči, plemeniti ljudje, celo kmetje, in dvore, ki so jih na teritoriju ortenburškega radovljiškega gospostva imeli plemiči po izvoru z gradu Kamen.

Da so se (kamenski plemiči) imenovali po gradu, po dvoru v Begunjah ali kot Poschi? Kolikor so mi poznani gradiščani na Kamnu, se po dvoru v Begunjah od njih ni imenoval nihče (pač pa se je po njih imenoval dvor v Begunjah). Kot Poschi? Seveda, saj je *Lueg* (luknja) po »ljudski etimologiji« (nanjo najrazličnejši vaški zbiralci in šarlatani dosti dajo) pač *Posch* (puša). Kakšen šarlatan je bil šele tisti, ki je kasneje v Ljubljani iz Poscha naredil Boscha (znameniti Wolfgang Bosch), a to je že druga zgodba. Pri tem še opazka, da leta 1263 zapisani *Ploz* prej pomeni *Polz/Poljče* in ne *Posch*, kot to cilja D. Kos. Morda je tudi to ljudska etimologija, a poznamo vir, ki dokazuje, da gre v omenjenem primeru res za *Poljče*!

Odnos gradiščanov do gradu da je bil gradiščanski (po Lacknerju, n. d., 192)? Ja, bo držalo. Kolikor razumem stavčne zveze. A vseeno, odnos do katerega gradu? Grad Kamen namreč tedaj ni enoten kompleks. Samostojno stoji zgornji (zahodni stolp), samostojen je spodnji stolp. Semkaj ne moremo šteti »zavetišča« oziroma zmede med bližnjo votivno jamo (imenovano Jamski grad) in Škratovim (danes Hudičevim) gradom. Naj na tem mestu še enkrat zapišem, da ima pri stavbni zgodovini gradu oz. grajskega kompleksa Kamen (pri vprašanju, kateri stolp je stal prej) prav že citirani Ivan Stopar. In ne Peter Fister.

Glede grajske uprave je citiran Ch. Lackner (*Zur Geschichte der Grafen von Ortenburg in Kärnten und Krain, Carinthia I., 192*). Kar je Lackner napisal o upravi, je zapisal na kratko, a brez utemeljitve: *“Aus der ortenburgischen Ministerialität entnommene Burggrafen verwalteten die wichtigsten Burgen Ortenburg, Sommeregg, Hohenburg, Waldenberg/Pustigrad, Stein/Kamen und Ortenegg/Ortnek.”* To je vsa ekspertiza. Koliko je vredna, vidimo v njegovi opombi št. 58 (str. 192), kjer iz njemu znanega gradiva navaja posamezne grajske upravitelje in gradiščane ali osebe, ki se po gradu le imenujejo. Že prva, kjer se za grad Kamen za leto 1343 navaja Geiselher Posch, je napačna. Originalna listina z dat. 1343, oktober 19, za katero navaja kot vir »xerox«

kopijo iz HHStAW, je danes v ARS (sign. Rep. XIV. 50) in jo je lahko preveriti. Tam se v svojstvu gradiščana omenja Geiselher z vzdevkom "vom Stain" ali "von dem Stain", ohranil se je njegov pečat, sredi pečatne legende za grb dve vzporedni krogli na ščitu. Geiselher Posch ima na svojem pečatu za grb le eno (večjo) kroglo na ščitu. V tem primeru gre za dva Geiselherja!

A s tem še ni konec zgodbe o Geiselherjih. D. Kos piše o gradiščanu Geiselherju iz Begunj in navaja dobo njegovega omenjanja kot gradiščana med leti 1327 in 1343. Za omembo v letu 1327 navaja cit. *KA Čedad, Pergamena Bojani, št. 36: 1327 X 12, Šmartin*. Ne zdi se mi korektno, da se navaja le vir, tistega, ki ga je objavil, pa ne, a to je v Sloveniji, žal, splošna praksa in menda spada v kontekst kritike virov. Slednje postane zanimivo, če se pisec zmoti, prepíše neumnost in izpusti avtorja. V našem primeru pa gre za nekaj drugega. Pri rubriki »Neobjavljeni viri« (na str. 416) je za KA Čedad (etc.) navedeno, da gre za prepise B. Otorepca. Prepričan sem, da dr. Božu Otorepcu, upoštevanja vrednemu strokovnjaku (še na mnoga leta) te slave res ni treba. V zgornjem primeru gre namreč za objavljen vir. Dr. Vladimir Levec je v *Izvestjih muzejskega društva za Kranjsko, letnik XIII, 1903, sešitek 1. in 2.* pod naslovom *Iz furlanskih arhivov* poleg obširnega uvoda objavil regeste in prepise listin, med njimi na str. 17-18 pod št. 4 tudi omenjeno listino. Torej, gre za že leta 1903 objavljen vir (v DZR 5 navajam nepopoln citat z napačno letnico objave – IMK 1891). D. Kos vira ne navaja ne med objavljenimi viri, ne med literaturo. Toliko o prvi letnici (1327). O drugi letnici (1343) pa le tole. Zanj avtor, ne vem zakaj, citira listino z dat. 1344, marec 7 iz ARS ZL. V listini, ki sem si jo prav v ta namen šel prepisat v Arhiv Slovenije, se ne navaja prav noben Geiselher. Morda gre za napako pri vpisovanju (prepisovanju) virov. Je bilo znamenitemu škrtatu (morda iz zavetišča?) ime Geiselher? Še naprej o Geiselherjih. D. Kos navaja, da iz Geiselherja (1327-1343) izhajajo gradiščani z drugih gradov. Vendar v op. št. 252 že prvi navedeni Geiselher, leta 1372 kastelan na Waldenbergu, »ne izhaja« iz prej navedenega. So si pa vsi trije sorodniki, kar kažejo listine iz ARS. In še ena o Geiselherju. Njegova sinova Ulrik in Erhard sta se imenovala po dvoru v Seničnem zato, ker je bila od tam njuna mati. Listine so v ARS.

Še o dvoru na Bregu, ki ga navaja D. Kos v op. 252 (*Vitez in grad, str. 147*). Tega dvora v Begunjah ni. Krajev z imenom Breg je pri nas dosti. A v našem primeru ni tisti pri Ložu, ne tisti pri Preddvoru, ne tisti pri Žirovnici, na robu savske terase, ne tisti pri Zasipu, ki je spočetka le ledinsko ime in kjer je Andrej Pleterski (*Župa Bled, nastanek, razvoj in prežitki, Ljubljana 1986, 94ss*), našel ostanke nekega stolpa. Tja je lociral dvor blejskih Reymanov, ki pa z begunjskimi Raini niso v prav nobeni zvezi. Pleterski (*Župa Bled ..., 89*) piše o Rainih iz Begunj in jim pripisuje izvor na Bregu pri Zasipu, a gre za rodbino, ki je izvorno z gradu Kamen. Sprva so se imenovali Pfeffli in so imeli dvor v Begunjah blizu cerkve. Še pred sredino 14. stoletja so že bili v sorodstvu z vitezi z Brega pri Ložu in od takrat se imenujejo Rain, kasneje Rainerji iz Ljubljane, Strmola itd. Majda Smole (*Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982, 408*), je pomešala begunjski dvorec Rain s stolpom v Brežicah in zapisala, da "utegne biti istoveten" z Bregom nad Žirovnico ob Savi. Pri slednji »ugotovitvi« citira M. Kosa *Gradivo za historično topografijo Slovenije, za Kranjsko do leta 1500, I. del, Ljubljana 1975, str. 313*. Slednjemu v bran povejmo, da tam o kakem Bregu ne piše nič. Nenavadno se je problema lotil Ivan Stopar, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, Gorenjska, prva knjiga, Ob zgornjem toku Save, Ljubljana 1996, str. 33*, ki je od Majde Smole prevzete Brežice (za Breg) vtaknil k Bregu pri Žirovnici (z napačno prepisano letnico 1444 namesto 1448), katerega naj bi leta 1514 od cesarja dobil v fevd Jurij Kacijanar. Slednja podelitev se seveda nanaša na Rain v Begunjah. Na zdravje! Mimogrede, tudi od Majde Smoletove prepisana fevdna podelitev iz leta 1458 je napaka. Tam gre ta dvor begunjskih Stainerjev in ne za dvorec Rain. Sicer pa Ivan Stopar pravilno in korektno vsaj odpre geslo »Breg pri Begunjah« (*Rain bei Wigaun*), kjer pa navaja le vire, ki jih je pravilno, a le za 15. stoletje, zapisal dr. Božo Otorepec (*Gradivo za zgodovino Radovljice v srednjem veku, v: Radovljiški zbornik 1995, str. 25, 27 in 28*). Milko Kos v svoji *Topografiji* navaja le geslo Breg nad Savo pri Žirovnici, kjer se od šestih navedb vsaj tri zagotovo nanašajo na Begunje. Brega pri ali v Begunjah v 14. stoletju ne pozna, v 15. stoletju pa tam le enkrat navaja dvorec Rain (*Gradivo za historično topografijo Slovenije, za Kranjsko do leta 1500, I. del, Ljubljana 1975, str. 6*).

(Se nadaljuje)

Stane Adam

PRISPEVEK K DOMOZNANSKI BIBLIOGRAFIJI (1)

Škrat (zdaj že vemo za njegovo ime) je precej zamerljivo bitje, zato še enkrat o njem. V drugem delu mojega prispevka (*Linhartovi listi* 16, str. 2) sem napačno citiral delo Franceta Barage. Namesto naslova *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 6/1* (prvih pet delov zbirke ima tak naslov), bi moralo stati *Gradivo za slovensko zgodovino 6/1*. Na napako so me opozorili prijazni knjižničarji.

“ZGODBE MOJEGA KRAJA”

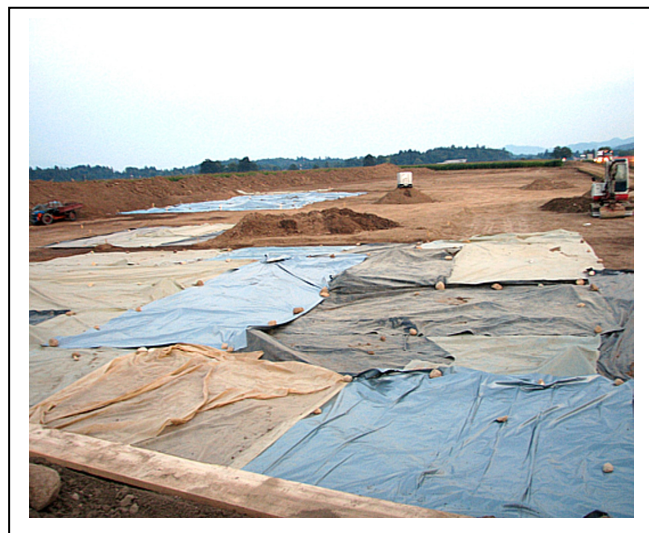
Fragmenti zgodovine –
manjka zgodovina fragmentov ...

Prehod v zgodovino –
manjka zgodovina prehoda ...

Cesta v zgodovino –
manjka zgodovina ceste ...

Valovito, pokrito – zgodovina kot sito ...
Villa rustica? – Nič še ni odkrito ...

Slikano in odkrito, pod večer,
Jure in Stane

Številka "Linhartovih listov" je izšla ob Dnevu slovenskih splošnih knjižnic.
Izdaja Knjižnica Antona Tomaža Linharta, Gorenjska cesta 27, 4240 Radovljica, tel.: 04 / 537 39 00.
Uredil in oblikoval: Jure Sinobad. Vse oblike časopisa so brezplačne. Objavljenih prispevkov ne honoriramo.